

Szerző kitűzött célját, hogy a hibák mélyenfekvő okaira rámutasson, hogy eredetüket a nevelő érdekében felderítse, hogy a teljesítménynek igazságos értékelését megalapozza, könyvében bemutatott vizsgálataival elérte. Derék, komoly úttörő munkát végzett. Érdeklődéssel várjuk második kötetét, amelyben a diagnosztizálható hibák elhárításának kérdését kívánja tárgyalni.

Pénzes Zoltán.

Csóka J. Lajos dr.: Mária Terézia iskolareformja és Kollár Adám. Panonhalma, 1936, 326. o.

A 18. század második fele nevelésügyünk történetének jelentős szakasza. A felvilágosodásnak európaszerte jótékony hatása van a közművelődés tényezőire, főként az iskolaügy fejlesztésére. Általános elégedetlenség észlelhető a nevelés állapottával szemben s a javítás szándéka hatja át a század emberét a városi polgártól az uralkodóig. E korszak nyilvánítja a nevelést állami feladatnak, számunkra viszont egy nagyjelentőségű szervezetet is hozott. A Ratio értéke és jelentősége talán napjainkban világlik ki legjobban, amikor az iskolaügy iránt megélnékül az érdeklődés s a közvéleményt hasonló kérdések izgatják. E nagyszabású alkotás létrejöttét és szerzőit a tudós lélek alaposágával tárta fel Fináczy Ernő s a Ratiót méltó módon helyezte el az európai nevelésügy 18. századi irodalmában.

Nevelésügyünk forrásanyaga a 18. században oly hatalmas és sokirányú, hogy szinte felülmulja egyetlen ember erőit annak hiánytalan feltárása. Érezte ezt maga Fináczy is, főként a Ratio létrejöttének és szerzőségének kérdésében. Nincs okunk Fináczy Ernő tudomány- és igazságszeretetében kételkedni, mégis 30 éven át az volt a helyzet, hogy megállapításai ellenőrzés és kritika nélkül mentek át a köztudatba. A tudományos haladásnak azonban nemcsak az eddigi eredmények elfogadása, hanem felülbírálása is a feltétele. Egy kisebb területnek gondos áttanulmányozásával jelentékenyen kiegészítette, sőt módosította Fináczy megállapításait Csóka Lajos. Kutatásainak fő területe a Ratio létrejötte és a szerzőség kérdése. Kiemelt ezzel az ismeretlenség homályából egy nevezetes 18. századi nevelésügyi gondolkozót s gazdagította a Ratióról vallott eddigi felfogásokat. Könyvének inkább az előbbi szempontból van jelentősége.

A mű három nagyobb és egy függelék-fejezetből áll. Az első fejezet Kollár alakját világítja meg s főigazgatóságának történetét adja. Elolvasása után rögtön érezzük, hogy jelentős tanügyi férfiúról van szó. Igazságtalanság történt Kollárral s azon csodálkozunk, mi módon lappanghatott eddig a hatalmas anyag. Korát előzi meg tanárképző, tankönyvíró s iskolareformáló működésével. A tanügynek csak kára lett abból, hogy Mar-Kartinival való személyes ellentéte miatt terve kudarcba fullt s Mária Terézia felmentette ezután főigazgatói hivatala alól. A vérbeli nevelő azonban ezután sem maradt tétlenül; ha úgy hozta a sors, név nélkül, elismerés nélkül emelkedett lélekkel szolgálta tovább a tanügyet. Titokzatos alakja s buzgó tevékenysége nagyszerű alkalom Csókának arra, hogy benne lássa a Ratio igazi létrehozóját. Ennek bizonyítása történik a következő fejezetekben. Megvizsgálja a hagyományos felfogást s kimondja, hogy Fináczy megállapításai súlyos űrt hagynak a szerzőség kérdésében. Lappang valaki a háttérben s ez nem más, mint Kollár. Csóka szerint ugyanis a felmentés csupán az osztrák iskolákra vonatkozott, megmaradt azonban Kollár magyar főigazgatónak, sőt erre a megbízást meg is kapta. Érdekes elgondolás, de egyetlen adat sem áll rendelkezésünkre igazságára nézve. Erre a bizonytalan alapra építi Csóka további bizonyító érveit. Elméletét úgy teszi valószínűvé, hogy bemutatja Kollár nagy befolyását a bécsi udvarban. Nevének viszont nem volt

szabad a nyilvánosság elé kerülnie szerencsétlen bukása s egy a magyar nemesség jogait megnyírbáló könyve miatt. Ezért volt szükség Tersztyánszky Dánielre, hogy eltakarja Kollárt a háttérben. Tersztyánszky ugyanis tanultsága miatt képtelen volt a rendszer megalkotására, másrészt szoros kapcsolat van a két férfi között. Csóka e megállapításai jelentősek, helyenként szinte megközelítik a tudományos igazságot igazán csak a valószínűség határán járnak. Érti ezt maga is s ezért van szükség a 3. fejezetre: a Ratio és Kollár pedagógiájának összehasonlítására. Az egyes tárgyakról, iskolafajok rendeltetéséről, szervezetéről vallott felfogás néha nagyon megközelelti a Ratiót. Csakhogy e pedagógiai eszmék benn élnek a 18. századi Bécs levegőjében s úgy valósultak meg, hogy összefüggésük alig nyomonzható ki. Az összehasonlítás csupán valószínűvé teszi Kollár szerzőségét. Jelentősebb érdemé a fejezetnek, hogy Csóka rendszerbe foglalja s a Ratioval párhuzamosan részletesen kifejti Kollár nevelési eszméit: Rendkívül fontos a függelék: Kollár pedagógiai iratai. 18. századi nevelésügyi irodalomunk magasságait jelentik, tanulságosak a tankönyvi bevezetők, a közzétett levelek Bessenyei alakját színesebbé teszik.

A legsúlyosabb ellenvetés Csóka elgondolásával szemben, hogy tételei legnagyobbbrészt nem igazolhatók. A feltevések egész láncolatán vezet keresztül a tanügy függetlenítéstől Tersztyánszky személyéig. Eredményei legfeljebb kétséget támasztanak Fináczy megállapításai iránt. A munkával különben jelentékenyen gazdagodott nevelésügyi irodalomunk, feltámadt egy elfelejtett nevelésügyi gondolkodó, de a Ratio létrejöttének és szerzőségének rejtélye még megoldva nincsen.

Verbényi (Veszélka) László dr.

Deák Gyula: Feljegyzések a polgári iskola és a tanáregyesületek múltjából. Budapest, 1938. Az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesület kiadása. 112 o., 8. r.

Deák Gyula fáradhatatlan szorgalommal és odaadó szeretettel összehordott, gazdag adatgyűjteménye eredetileg az OPITE. Közlöny 41. és 42. évfolyamában jelent meg 18 közleményben. Ez a hatalmas anyag most, egyes helyein kiegészítve és javítva, könyvalakban is napvilágot látott.

A könyv ezer meg ezer adatát olvasgatva, az az érzésünk, hogy ezt a nagy munkát csak Deák Gyula végezhette el és csakis oly könyvtárra támaszkodva, mint az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesület Szakkönyvtára. A könyvtár létesítése maga is Deák érdeme. Ő vetette fel már 1920-ban egy tanáregyesületi könyvtár megszervezésének gondolatát. A terv azonban csak 1933-ban vált valóra, amikor a tanáregyesület elnöksége megbizta Deákot a könyvtár felállításával. Ma a könyvvállomány meghaladja a 11.000 kötetet. Ebből a maga nemében szinte egyedülálló könyvtárból mely csaknem hiánytalanul magában foglalja a polgáriiskolával foglalkozó könyveket, folyóiratokat és egyéb nyomdai termékeket, merítette Deák Gyula könyvének páratlanul gazdag anyagát.

Legrégibb adata 1785-ből való. Ekkor állította fel a pozsonyi ev. egyházközség az első ismert, magyarországi polgáriiskolát. Figyelemreméltó, hogy az első polgáriiskolák, a pozsonyi, soproni, lőcsei, pesti, budai, nagyszombati, késmárki és brassói polgáriiskolák kivétel nélkül az ev. egyházzal voltak kapcsolatban. Az első iskolaszervezeti és tantervi javaslatot az ev. egyház dolgozta ki, az első nyomtatásban megjelent polgáriiskolai vonatkozású könyv szerzője ev. lelkész volt. A szabadságharcig csak egyetlen egy polgáriiskoláról tudunk, melynek fenntartója nem az ev. egyház volt: ez az 1830-ban alapított debreni ref. kollégiumbeli polgáriiskola volt.

A polgáriiskola másfél százados élete színes változatosságban vonul el előttünk